

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Χρήστος Γιανναράς (1935-2024)

Ο Χρήστος Γιανναράς εμφανίστηκε στα γράμματα με την άνατολή της δεκαετίας του 1960, κυρίως ως αρθρογράφος σε περιοδικά και εφημερίδες της εποχής εκείνης (έφημ. «Καθημερινή», περιοδικά «Εποχές», «Σύνορο», «Χριστιανικό Συμπόσιο»). Αργότερα απέκτησε μόνιμη στήλη στην έφημ. «Τὸ Βῆμα» (γιά 13 χρόνια) και συνέχισε στην «Καθημερινή» μέχρι πρόσφατα.

Τὰ γραπτά τῶν πρώτων ἐτῶν (1963-66) συγκεντρώθηκαν και ἐκδόθηκαν σὲ βιβλία («Πείνα και δίψα», 1964• «Ἡ κρίση τῆς προφητείας», 1965• «Τίμιοι μετὴν Ὁρθοδοξία», 1966). Στους πενήντα περίπου τίτλους πὸν ἔχει δημοσιεύσει (χώρια οἱ σαράντα περίπου τίτλοι τῶν ἐπιφυλλιδιογραφικῶν συλλογῶν), κυρίαρχη θέση κατέχει τὸ βιβλίο «Τὸ πρόσωπο και ὁ ἔρω», τὸ ὁποῖο ξεκίνησε ὡς διδακτορική διατριβή («Τὸ ὄντολογικὸ περιεχόμενο τῆς θεολογικῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου», 1970), γιά νὰ καταλήξει στήν ὀριστική ἐκδοση τοῦ 1987.

Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ συνοψίσει τὸ ὄλο περιεχόμενο αὐτοῦ τοῦ βιβλίου σὲ δύο λέξεις: ἐλευθερία και κοινωνία. Θὰ ἔλεγα μάλιστα ὅτι με αὐτὲς τὶς δύο λέξεις θὰ μπορούσαμε νὰ χαρακτηρίσουμε τὴν ἴδια τὴν παρουσία τοῦ Χ.Γ. στὰ γράμματα (ἔργο και σκέψη). Αὐτὸ τὸ βιβλίο, μάλιστα, ἀποτελέσει τὴ μήτρα σχεδὸν ὄλων τῶν ἄλλων βιβλίων, τὰ ὁποῖα ἐπεκτείνουν, διασαφηνίζουν, ἀναπτύσσουν και ἐξειδικεύουν τὴ θεματολογία του.

Οἱ παραπάνω πληροφορίες θὰ πρέπει νὰ συμπληρωθοῦν ἀπὸ ἓνα καίριο στοιχείο: τὴ γλῶσσα πὸν εἰσήγαγαν αὐτὰ τὰ ἄρθρα και πὸν χαρακτηρίζει ἔκτοτε ὄλα τὰ γραπτά κείμενα τοῦ Χ.Γ. Ἡ γλῶσσα αὐτή, ἐκτὸς τῆς καλλιπέειάς της («ἐν ἀνθηρῷ Ἑλληνι λόγῳ», κατὰ τὸν Παπαδιαμάντη), παρουσιάζει και τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικά:

- συνέπεια στή σχέση σημαίνοντος και σημαινόμενου•
- ἔλειψη ἀξιοματικῆς αὐθεντίας με συχνὰ παρὸν ἓνα ἀπορούμενο•
- διαλογικὴ παρουσία καταφατικοῦ και ἀποφατικοῦ λόγου (βλ. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ: «Και αὐται μεν αἱ ἀποφάσεις και καταφάσεις• γλυκυτάτη δὲ ἡ ἐξ ἀμφοῖν συνάφεια»)•
- ἐνσωμάτωση φράσεων ἢ προτάσεων κλασικῶν ἢ σημαντικῶν συγγραφέων τῆς θεολογίας, φιλοσοφίας, πεζογραφίας, ποίησης, ὄχι τόσο ὡς ἀποδεικτικῶν στοιχείων τοῦ λόγου, ἀλλὰ ὡς ἀκολουθία και ὀλοκλήρωση τῶν δικῶν του προτάσεων.

Τὸ κυριότερο ὅμως στοιχεῖο τοῦ λόγου του και τῆς γλῶσσας του βρίσκεται στήν ἀντίληψη τῆς καθολικότητας τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ και ὄχι στήν ἀποσπασματικότητα πὸν εἰσήγαγε ὁ Διαφωτισμός (δυτικὸς και ἐγχώριος).

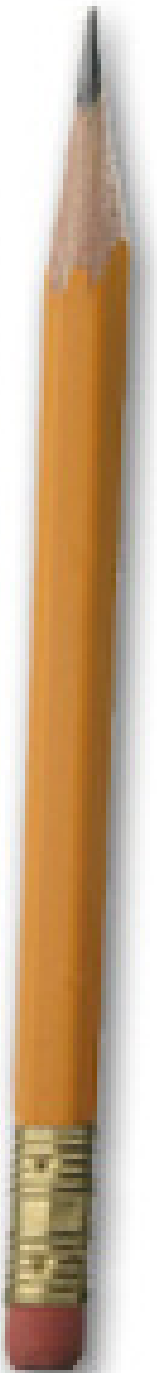
Ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν τέμνεται σὲ θρησκευτική, κοσμική, ἐρωτική, καλλιτεχνική, κοινωνική ἢ ἐπιχειρηματική κ.ἄ. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη τῆς καθολικότητας τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἐνσωματώσει στή σπουδὴ και τὴν ἀνάπτυξη τοῦ λόγου του τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας δίπλα στους ἀρχαίους και τοὺς νεότερους δημιουργούς, ἀντιλαμβανόμενος τὴ φιλοσοφία ὡς ἔρωτα τῆς σοφίας, μόνο πὸν γιά τὸν Χ.Γ. αὐτὴ ἡ σοφία εἶναι ἐνυπόστατη και ἀφορᾷ τὴν τριαδικὴ αἰτιώδη ἀρχὴ τοῦ κόσμου πὸν δοξάζεται στήν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ὡς γεγονός τέμνει τὴν ἱστορία και τῆς δίνει νόημα και περιεχόμενο.

Σπουδαῖοι στοχαστὲς τοῦ πολιτισμοῦ θὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενο σπουδῆς ὡς «εὐσεβεῖς», ἀκόμη και χωρὶς αὐτεπίγνωση τῆς εὐσεβείας τους, ἀρκεῖ νὰ εἶναι ἀληθεῖς. Κατὰ τοῦτο, ἀκούγεται νὰ ἐπαναλαμβάνεται ὁ λόγος τοῦ ἀπόστολου Παύλου στους Ἀθηναίους: «Ὅν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν».

Σήμερα ἡ «γλῶσσα» τοῦ Χ.Γ. ἀποτελεῖ αὐτονόητη συνθήκη σὲ ἀνθρώπους πὸν ἀσχολοῦνται με πνευματικὰ θέματα. Πρὶν ὀκτὼ δεκαετίες δὲν ἦταν — ἀπεναντίας μάλιστα.

Κατὰ τοῦτο, εἴμαστε ὄλοι μας παιδιά του.

Δημήτρης Μαυρόπουλος
25.8.24

Ανεμοδούριον

the swift stenography of daily life

Christopher Morley

"Υπάρχει ένας τρόπος νά άπορείς, ένώ έμπιστεύεσαι".

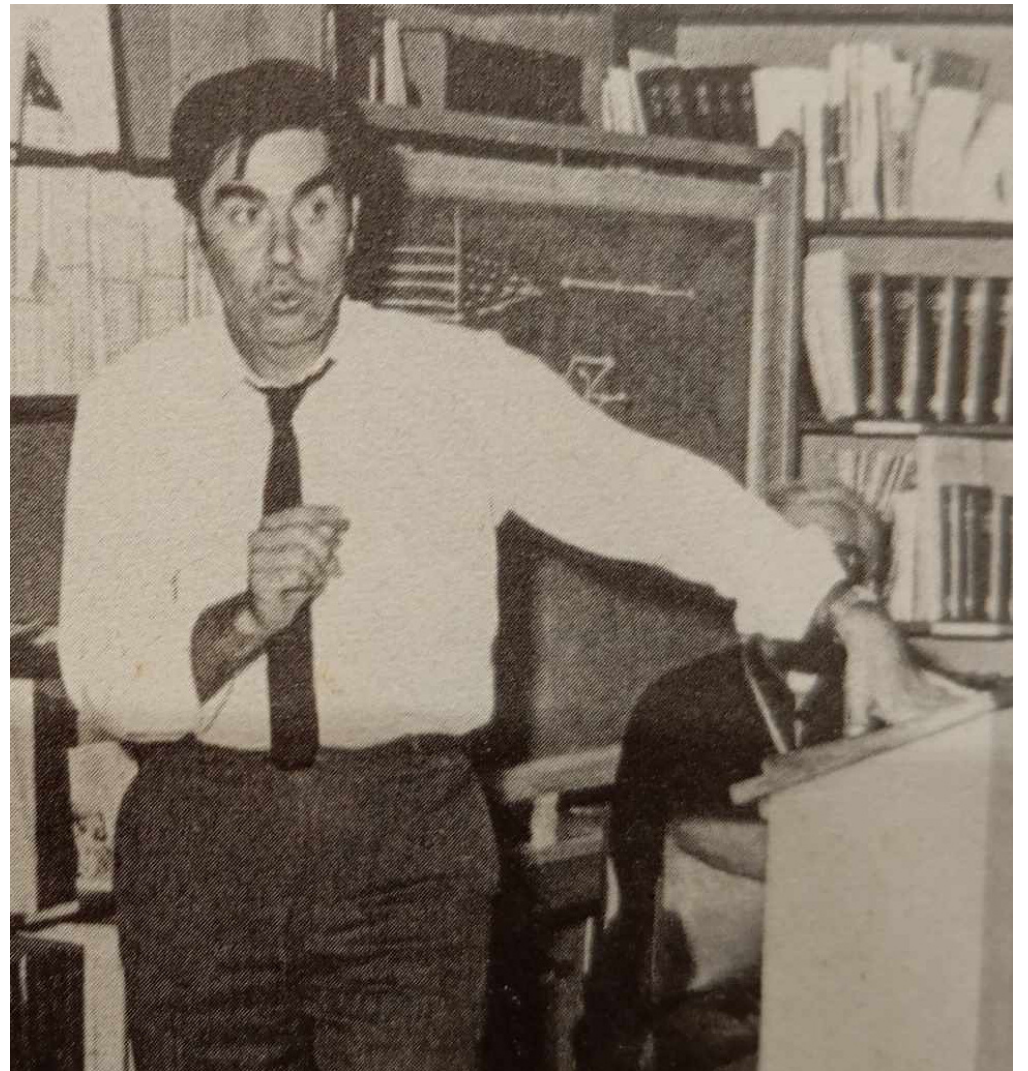
Τό μακρινό 1992 (μακρινό τό 92! "πού καταντήσαμε λοχία") ή φίλη μου ή Ζέτα, καλή της ώρα όπου και νά βρίσκεται, μου λέει, «Τό έχεις διαβάσει αυτό; Βρές το, θά τό αγαπήσεις». Υπάκουσα, τό διάβασα κι έρωτεύτηκα. Είναι σημειωμένη ή ήμερομηνία πάνω του: 26 Ιουνίου 1992, «Τό Άλφαβητάρι τής Πίστης».

Μά ποιός είναι αυτός ό μπαγάσας πού γράφει έτσι, μέ τέτοιας λογιής πάθος και έρωτα για τήν Έκκλησία; Τό 60% δέν τό καταλάβαινα. Μπήκα σέ πεζοπορία άγρια. Δύσβατη. Κάτι σάν θερμοπληξία Γιανναρική μέ κατέλαβε. Μέχρι και τήν διατριβή του για τόν Άγιο Ιωάννη τής Κλίμακας (σέ φωτοτυπία), εκείνη μέ τήν υποσημείωση για τίς βαρείες, ξετρύπωσα. Κι έτσι από έκπληξη σέ έκπληξη, από φωτιά σέ φωτιά, άρχισα νά μαθαίνω Έλληνικά.

Ό Χρήστος Γιανναράς (ή Παναγία νά τόν σκέπει) δακτυλογραφοῦσε σχέσεις, δοσίματα, αγάπες και τά μοίραζε, τά έδωνε γιατρικά και παυσίλυπα.

Άκούω για έναν Λορεντζάτο, έναν Κουτρομπή, τόν Περγάμου (πολλαπλασιάζονται τά ράφια και οί έκπλήξεις). Έμαθα, μαθητούδι άπειρο, τό πνευματικό έργαστήρι, τόν μέγα ώκεανό, του ΔΟΜΟΥ του Δημήτρη Μαυρόπουλου. Άξιώθηκα στό Μπρίστολ νά έπαληθεύσω και νά άκουμπήσω τίς λέξεις σέ πρόσωπα. Πόσες φορές μέ τό ΚΑΘ' ΕΛΥΤΟΝ άκουσα τό φεγγάρι νά παπαδιαμαντίζει; Στά ΧΡΟΝΙΚΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, από τά πρώτα πράγματα πού έκανα ήταν νά εξασφαλίσω από τήν ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ (κάπου κρατημένο τό γράμμα του Γιώργου Κουμάντου) τήν έπιφυλλίδα του Χ.Γ., όλα αυτά τά χρόνια νά κρατά τό λαμπόγυαλο του φάρου αναμμένο (μέ ούκ όλίγες τρικυμίες και αντιδράσεις).

Τόν θυμάμαι σέ άμφιθέατρα μέ τόν Αύστραλίας Στυλιανό, στην παρουσίαση του πρώτου βιβλίου του Θεό-

δωρου Ζιάκα. Τόν Άπρίλιο του 2012 στην Κοζάνη, στό ΤΕΙ, του ζήτησα νά υπογράψει τό τχ. 39 από τό ΣΥΝΟΡΟ, περιοδικό σταθμός. Η λάμψη στά μάτια, «πού τό βρήκες αυτό;».

Τίς στιγμές πού άνταμώνσαμε, τίς ελάχιστες, τίς κρατάω σέ ένα πουγκί πλεχτό μέ βήσσαλα και άλλα πολύτιμα –ή παρουσίαση του βιβλίου του καλού μου φίλου Θεοδωρή Παντούλα στην Θεσσαλονίκη, τό δείπνο (συμπόσιο μέ κουβέντα και παθιασμένες συλλαβές) στην Καμάρα, δυό τρία γράμματα και άλλα τόσα τηλέφωνα. Ίχνη.

Χθές, του Άγίου Κοσμά, κοίταξα τά βιβλία του, ένα δυσθεώρητο έργο, σέ σημασία, σέ μέγεθος, σέ ποιότητα. Ένα άλφαβητάρι φωτός.

Και αυτός Δάσκαλος. Μας έμαθε γράμματα.

ΑΝΤΩΝΗΣ Ν. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΣΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΨΙΑΗ ΒΡΟΧΗ ΤΗΣ 29ΗΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 2024

Χρήστος Γιανναράς, *In memoriam*

Πέφτει βροχή, τό δάκρυ τῶν νεκρῶν
τό χάδι τοῦ Θεοῦ στά δέντρα καί στό χῶμα.
Κι ἡ γῆ ἀναδίνει μύρα ἀόρατων φτερῶν
σουδάρια παρακλητικά στό ραγισμένο σῶμα.

Ἀλλά τά δέντρα-ὄπως σοῦ' λεγα-ἀπλώνουν
κλαριά φρυγμένα γιά νά ξεδιψάσουν.
Καί τά πουλιά πού τ' ἀρνηθήκανε φυτρώνουν
ξανὰ δροσάτα τήν ἀγάπη τους νά κλάψουν.

Βροχούλα σιγανή παραμονή Προδρόμου
σ' ἑλές, βελανιδιές καί σέ πλατάνια
στίς ρεμματιές τίς ἀνυδρες, στίς πέτρες, στά ρουμάνια
καθώς περνάει κατά παράβασιν τοῦ νόμου.

Καθώς περνάει μέ μηλωτή ἀπό δροσοστάλες
μέσα σέ ἀτμούς κι ὀσμές τοῦ στερναυγούστου
κεραύνια ἀστραπή λυωμένη στίς ψυχάλες,
μέ τό κεφάλι του στά χέρια πορφυρᾶ στούς μούστους.

Στό γλεῦκος ἑνός βότρυος συνθλιμμένου
ἀπ' τό μαρτύριο τῆς ἀγάπης δίχως ὄρια
νά πίνουμε –καί νά μεθοῦμε-κάρβουνο ἀναμμένο
καί νά γινόμαστε ἰστιοφόρα καί βαπόρια.

Βγαίνει ὁ Πρόδρομος ξανά νά εὐαγγελίσει
ἐμᾶς ἀπ' τούς νεκρούς καί σᾶς τούς ζῶντες
κι ὥσπου ὁ τροχός τῆς λοιμικῆς νά σταματήσει
φυσηξτε τήν εὐχή σας στούς πεινῶντες.

Χρήστος Γιανναράς (1935-2024)

Γράφει ὁ Γ.Μ. Βαρδαβᾶς

Ἡ συμβολή τοῦ Χρήστου Γιανναρά (1935-2024) στή φιλοσοφία καί τή θεολογία εἶναι ἀναντίλεκτη.
Γιά πολλούς ἀπό τή γενιά μου ὑπῆρξε δάσκαλος σημαντικός. Τό ἔργο τοῦ Χρήστου Γιανναρά εἶναι
πολύτομο, πολύτιμο, πολυπρισματικό καί βαρυσήμαντο.

Φυσικά, ἄλλος ἦταν ὁ Γιανναράς τῶν βιβλίων καί ἄλλος τῶν ἐπιφυλλίδων. Μέ πολλές ἀπό τίς
ἐπιφυλλίδες τοῦ Γιανναρά ἔχουμε κατά καιρούς διαφωνήσει καί ἐμεῖς. Αυτό ὅμως εἶναι καί τό τί-
μημα πού πληρώνει ἕνας κατά συνείδηση παρεμβατικός διανοούμενος, ὅπως, τῶ ὄντι, ἦταν ὁ μέ-
γιστος Γιανναράς: καθίσταται παραχρῆμα καί ἀενάως σημεῖον ἀντιλεγόμενον.

Ἐν τούτοις, εἶναι ἀσυγχώρητο ἀ τ ὀ π η μ α νά ἀπομονώνονται ἐτσιθελικά καί ἐπιλεκτικά
ἀποσπάσματα ἀπό τίς ἐπιφυλλίδες καί νά παρουσιάζονται δῆθεν ὡς τό κύριο ἔργο τοῦ συγγραφέα.

Αὐτό εἶναι ἀντιδεοντολογικό καί γινόταν, γίνεται καί θά γίνεται εἰς τό διηνεκές καί συστηματικά
ἀπό πολλούς ἰδεολογικούς του ἀντιπάλους. Ἡ διαφωνία φυσικά εἶναι θεμιτή. Τό ἴδιο καί ἡ κριτική.
Ἀθέμιτος εἶναι ὁ μηδενισμός, ἡ ἀνοίκεια ἐπικριση, ἡ σκόπιμη παρανάγνωση καί ἡ ἀπροκάλυπτη
ἀπόκρυψη ἢ παράλειψη τοῦ συνόλου τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ Χρήστου Γιανναρά.

(Εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, εἶναι τοῦλάχιστον ἀγενές, γιά νά μήν ποῦμε χυδαῖο, μιά δράκα σπιθαμιαίων,
δῆθεν πνευματικῶν ἀνθρώπων, νά βυσοδομεῖ πάνω στό ἄταφο ἀκόμα σῶμα τοῦ μεγίστου
Γιανναρά.)

Φτωχαίνουμε καθημερινά καί ὀρφανεύουμε συνάμα. Δάσκαλε, σέ εὐχαριστοῦμε γιά τή διαρκή καί
ἀνεξάλειπτη μαθητεία.

Ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ σήμερα Σάββατο 24 Αὐγούστου ὁ Χρῆστος
Γιανναράς. Εἶχε εἰρηνικὸ τέλος καὶ ἀνώδυνη ἀρπαγή. Ἡ ζωὴ του ἦταν
γεμάτη τόλμη καὶ εἰλικρίνεια γιὰ τὸν Χριστό, τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν
ἐκκλησία. Ὑπῆρξε σταθμὸς στὴ σύγχρονη ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ μὲ τὸ πὸ
ἔστρεψε τὴν θεολογία στοὺς πατέρες καὶ στὴν ὀρθόδοξη παράδοση. Τι-
μήθηκε ἀπὸ πολλοὺς καὶ ὑποτιμήθηκε ἀπὸ λίγους. Θὰ μᾶς λείψει ὁ συ-
γκροτημένος λόγος του, ἡ σοβαρότητα καὶ ἡ εὐγένειά του. Εὐχαριστοῦμε
τὸν Θεὸ πὸ χάρισε στὴν ἐποχὴ μας ἕναν ἄνθρωπο μὲ ὀρθὴ καὶ ἀκραιφνὴ
πίστη, μὲ δύναμη ψυχῆς πὸ καθοδήγησε μὲ γνήσιο φρόνημα πολλοὺς
ἀνθρώπους πὸ τὸν γνώρισαν, τὸν ἀγάπησαν ἢ ἀπλὰ τὸν διάβασαν. Ὁ
Θεὸς νὰ ἀναπαύσει τὴν ψυχὴ του ἐν χώρα ζώντων, μετὰ ἀγίων καὶ δι-
καίων.

Ἀνωνύμου τινός

ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΚΑΙ Η ΕΚΠΛΗΞΗ

Τί ἦταν κυρίως, ἄραγε, ὁ ἄνθρωπος μὲ τό ὄνομα Χρῆστος Γιανναράς;

Ἦταν ἀσφαλῶς ἐτούτη – καὶ ὄχι ἐκείνη – ἡ ἀπάντηση στά μέγιστα καὶ στά τίμια ἐρωτήματα
τῆς ὑπόστασης! Μά, πρὶν τὴν ἀπάντηση, ἦταν ἀκριβῶς ἡ ὑ π ο β ο λ ῆ τῶν μέγιστων καὶ
τῶν τίμιων διερωτήσεων πὸ ἀπασχόλησαν / ἀπασχολοῦν / θά ἀπασχολήσουν τὴν
ἀνθρώπινη ὑπόσταση.

Ἦταν ἕνα σύγκορμο πάθος γιά τό «ἕνα» τοῦ ὁποῖου, καὶ μόνο, ἰσχύει ἡ χρεία.

Ἀμέσως πάντως μετὰ ἀπ' αὐτά τά ζητούμενα (πού, δέν ξέρω ἀκριβότερα) ὁ Χρῆστος
Γιανναράς ἦταν κυρίως ὁ ρ υ θ μ ὀ σ τῆς ἀπάντησης: Ἦταν αὐτοπρόσωπη ἢ μέθεξη, ἦταν
ὁ ἀναπνεύσιμος οἶστρος, ἦταν σαρκωμένη ἢ συναρπαγή. Τῆς ζωῆς (αὐτός) καὶ τοῦ εἶναι!
Καί ἦταν, φυσικά, ἡ ψυχὴ πὸ (τολμήσασα!) ἀπέδειξε ὅτι ἡ φιλοσοφία τ α υ τ ῖ ζ ε τ α ι
μέ τὴν θεολογία. Ὅτι δηλαδή, στόν ὑψηλότερό του ἀναβαθμὸ, ὁ ριζικός ἀναστοχασμὸς ἐπὶ
τοῦ ὑπαρκτοῦ, ἐκβάλλει/πληροῦται/ὀλοκληρώνεται στὴν ἐντόπιση τοῦ θεολογικοῦ
ἐπικέντρου τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου. Ἐξ οὗ καὶ ἡ ὄλη καταγοήτευση!

Δέν στοιχειοθετεῖται – εἰρήσθω ἐν παρόδῳ – μόνο ἀπ' τὴν ὁδὸ τῆς κατάφασης ἢ ἀλήθειας
τῶν προκείμενων ἀποφάνσεων: Στοιχειοθετεῖται εὐκρινῶς μέσα, ἀκόμα, κι ἀπ' τὴν ὁδὸ τῆς
ἀπόρριψης.

Πρὸς τούς ἀνθρώπους, ὅποτε, πὸ ἀντλησαν ἀφορμὴ, πρὶν ἀκόμα κι ἀπ' τὴν ἡμερομηνία
ταφῆς του, νά ἐκλύσουν ἔχθρα κι ἐκδίκηση, δέν χρειάζεται νά ἀντιμιλήσω κατ' οὐδενί: Ἡ
στάση τους ἐνσωματώνει "ἕνα πρὸς ἕνα" τά γνωρίσματα μιᾶς δεινῆς αὐτοτιμωρίας – αὐτῆς
μόνο.

Θά μπορούσα, βέβαια, νά ἀντιπροτείνω τον
ο ἱ κ τ ο – ἔστω κι ἐκεῖνος, ὡστόσο, θά
ἀπειλοῦσε νά δαιμονίσει τὸν ἐγωισμό τους.
Μοναχὴ μιὰ διαυγῆς ἐ π ἰ γ ν ω σ η (ἐνώπιόν
τους) ὅποτε: Πῶς ἢ κόλαση... δικαιοῦται καὶ
νά ἔναι μιὰ ἐπιλογή ἀυτεπιδεινούμενη στό
διηνεκές.

Ἀπὸ τὴ σκοπία τῆς κατάφασης, πάλι:

Στόν Χρῆστο Γιανναρά ὀφείλουμε, πρωτί-
στος, τὴν φωτεινὴ συνειδητοποίηση τῆς,
ὡς τότε, ἀδιανόητης ἀλήθειας πὸ εἶχε τολ-
μήσει νά μᾶς ἀποκαλύψει εὐθέως ὁ
Ἀπόστολος Παῦλος: Ὅτι ἡ σχέση ἀνθρώπου
καὶ Θεοῦ – στόν μύχιο πυρήνα τῆς – εἶναι
μιὰ σχέση (ὄχι ἀπλῶς ποιητικὴ: αὐτό ἤδη τό
γνώριζε ἡ ἀνθρωπότητα πρὸ πολλοῦ) ἀμιγῶς
ἐρωτικὴ.

Ἀποκάλυψη σπαρακτικὴ, ἀποκάλυψη λυ-
τρωτικὴ, ἀποκάλυψη ζεῖδωρη!

Μιὰ ἀποκάλυψη, συνάμα, πὸ διανοίγει ὅλα
πιὰ τά αἰνίγματα σέ ἐτοιμότητα νά λυθοῦν.
Κυριώτατα πάντως: Καθιστᾶ ὀριστικὴ,
ἔκτοτε, τὴν ἐλευθερία τῆς θεολογικῆς μαρ-
τυρίας νά προσέρχεται, στὴν καρδιά καθε-
νός τῶν αἰώνων, σταθμισμένη στό ἴδιο
ἀκριβῶς ὕψος μὲ τὴ σαγήνη.

Ἀπείρανθος, 25 Αὐγούστου 2024

Γιῶργος Καστρινάκης

Στῆς Πορταΐτισσας τήν αὐλή

Προσκύνημα στό Ἅγιο Ὅρος μέ τόν Χρῆστο Γιανναρά

Ετοῦτες τίς ἡμέρες σκέφτομαι ὀλοένα ὅτι λιγοστοί στοχαστές ἀξιώθηκαν, ὅπως καλή ὥρα ὁ Χρῆστος Γιανναράς, νά εἶναι στίς προσευχές τόσων πολλῶν ἀνθρώπων.

Στίς ἀρχές τοῦ καλοκαιριοῦ τόν ρώτησα ἄν ἔχει διαβάσει τό τελευταῖο βιβλίο τοῦ π. Βασιλείου Γοντικᾶκη, πού ἐγώ, καίτοι βιβλιοπώλης, δυσκολευόμουν νά τό προμηθευτῶ! Τό εἶχε διαβάσει καί μέ προέτρεψε νά τό ἀναζητήσω ἐκ νέου. «Εἶναι καλό;», τόν ρώτησα ἀνοήτως. Ἀντί ἀπάντησης ἔσφιξε τά χεῖλη του καί κούνησε κυκλικά γιά ὥρα τό ἀριστερό του χέρι.

Εἶχα ἀπό χρόνια καταλάβει πόσο ἀγαπᾶ καί ἐκτιμᾶ τόν π. Βασίλειο. Μοῦ εἶχε πολλάκις ζητήσῃ νά πᾶμε νά τόν συναντήσουμε στό Ἅγιο Ὅρος. Τό Φθινόπωρο ἐπανῆλθε καί ἦταν περισσότερο ἐπίμονος.

Εἶχα δουλειές (ἀπό αὐτές πού δέν τελειώνουν ποτέ) καί πρότεινα νά τό μεταθέσουμε γιά ἀργότερα. «Δέν θά μπορῶ ἀργότερα», μοῦ εἶπε, καί μέ κοίταξε κατάματα. Δέν τόλμησα νά ρωτήσω «γιατί».

Νοέμβριος 2023. Ξεκινήσαμε πρωί. Στό ταξίδι ἤμασταν τέσσερις. Ἐγώ κι ὁ Κώστας Βεργῆς σκορποχώρι. Ὅλα τά πρακτικά τά ἀνέλαβε ὁ Ἀναστάσης Φούγιας. Τόν Γιανναρά τόν ἀνησυχόυσε πολύ ὁ καιρός. Ὅσο πλησιάζαμε ὁμως στή Μακεδονία ὁ Δάσκαλος γαλήνευε. Κάναμε στάση γιά φαγητό στή Θεσσαλονίκη. Τόν ἀναγνώρισε ὁ ἐστίατορας καί κάποιοι θαμῶνες καί μόνο τά χεῖρια πού δέν τοῦ φίλησαν – αὐτό γινόταν σχεδόν πάντοτε στίς ἐξόδους μας καί δέν γνωρίζω κανέναν ἄλλον πού νά γνώρισε τέτοιες καί τόσες, ἐκτός τοῦ αὐτοαναφορικοῦ συναφιοῦ, τιμές. Φτάσαμε ἀπόγευμα κατάκοποι στήν Οὐρανούπολη καί τακτοποιηθήκαμε στό ξενοδοχεῖο. Δέν προλάβαμε νά ξεκουραστοῦμε. Ὁ Γιανναράς ἤθελε νά περπατήσουμε. Κάναμε μιά βόλτα στό κρῦο καί δειπνήσαμε σ' ἓνα μαγαζί τίγκα στούς ἀνατολικοευρωπαίους προσκυνητές.

Τό πρωί μετά ἀπό μικροταλαιπωρία καί καθυστέρηση λόγω καιροῦ πήραμε τό караβάκι γιά τό Ἅγιο Ὅρος.

Στήν Δάφνη μᾶς περίμενε αὐτοκίνητο καί μᾶς πῆγε κατ' εὐθείαν στήν Ἱ. Μονή Ἰβήρων. Γιά ἐμένα ἦταν πρωτόφαντη ἡ ὁμορφιά καί τοῦ τόπου καί τῶν μονῶν – οἱ ἄλλοι εἶχαν ξαναέρθει (Ὁ Χρῆστος Γιανναράς, ἄν θυμᾶμαι καλά, ἀπό τό 1964 τακτικός ἐπισκέπτης – μόνο τήν περίοδο τοῦ κορονοϊοῦ εἶχε στερηθεῖ αὐτή τήν εὐλογία). Στήν πρώτη τράπεζα ἤμασταν μόνοι. Λιτό φαγητό ἀπό αὐτό πού ὁμως σέ χορταίνει. Κι ἀπό ἓνα ποτήρι κόκκινο κρασί – τό ὠραιότερο κόκκινο κρασί πού ἔχω πιεῖ. Τακτοποιηθήκαμε στά δωμάτια. Ἀρχοντική φιλοξενία. Κοντά στόν βασιλικό ποτιστήκαμε καί οἱ ὑπόλοιποι.

Συναντηθήκαμε ἰδιαίτερος μέ τόν π. Βασίλειο. Μεγάλη συγκίνηση κι ἀπό τούς δύο. Ὁ Δάσκαλος εἶχε βουρκώσει. Ἐγώ σκιαζόμουν τόν π. Βασίλειο. Ἡ ἀπίστευτη γλυκύτητα (ἄχι γλυκεράδα!) καί τό χιοῦμορ του μᾶς διευκόλυναν. Ὅλες τίς ἡμέρες πρωί-βράδυ

εὐλογηθήκαμε νά συναναστρεφόμαστε τόν π. Βασίλειο γιά τρεῖς τοῦλάχιστον ὄρες σέ κάθε μας ἐπίσκεψη – εἶπαμε, κοντά στόν βασιλικό... Οἱ συναντήσεις αὐτές μας ὠφέλησαν ὅλους πολύ. Τό «ὠφέλησαν» εἶναι λάθος ρῆμα. Ὁ π. Βασίλειος, μεταξύ ἄλλων

σημαντικῶν, μᾶς θύμισε πατρικά τό μπόι μας καί μέ τήν ἴδια διάκριση μᾶς ἐπεσήμανε ὅτι οἱ δικές μας καλλιπεῖς κατά τά λοιπά κουβέντες εἶναι κάπως περισσευούμενες μετά τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Εἶχε ὅλα τά δίκια μέ τό μέρος του. Μετά τήν φωτοχυσία τῆς Ἀνάστασης, τί νά κάνουν οἱ δικές μας στρακαστροῦκες; Σφαλιάρα αὐτή ἀπό τίς λίγες ἀλλά καί ἡ μόνη πού δέν πόνεσε.

Ὁ Γιανναράς, παρ' ὅτι τό προτείναμε ἀρκετές φορές, δέν θέλησε νά μείνει μόνος μέ τόν παλιό του φίλο. Τό περίεργο (στά δικά μου μάτια) ἦταν ἡ συστολή του. Φερόταν ὡς σχολιαρόπαιδο μέ τόν π. Βασίλειο. Τό πρόσωπό του εἶχε φωτιστεῖ ἀπό τή χαρά. Κοντά στίς δικές μας ἐρωτήσεις ἦταν πολλές καί οἱ δικές του. Φιλακόλουθος, παρά τήν ἐπισφαλῆ ὑγεία του καί τά 88 τοῦ χρόνια, ἤθελε νά παρακολουθεῖ τή ζωή τοῦ Μοναστηριοῦ. Κι ἄχι μόνο αὐτό. Εἶχε μίαν ἀπίστευτη ζωτικότητα. Τίς

λίγες ὄρες ἀνάπαυσης πού εἶχαμε δέν μᾶς ἄφηνε σέ ἡσυχία. «Πᾶμε νά μιλήσουμε μέ κάποιον ἀπό τούς Πατέρες», μᾶς προέτρεπε. Στή Βιβλιοθήκη στάθηκε περισσότερο στά ράφια «Κουτρομπή» καί πέρασε τό χέρι του ἀπό πάνω τους σάν χᾶδι ἢ σάν χαιρετισμό. Ξεναγηθήκαμε στόν ὑπό διαμόρφωση χῶρο μέ τά πολύτιμα ἐκθέματα τῆς Μονῆς πού τοῦ προκάλεσαν μεγάλο ἐνθουσιασμό – τά περισσότερα τά φωτογράφησε. Ἀπό τό ἐκθετήριο δέν πῆρε θυμητικά, ὅπως πήραμε οἱ ὑπόλοιποι. Πῆρε μόνο κερία γιά τό Πάσχα. «Γιά τόν Ἀναστάση καί τόν Σπυριδώνη μου».

Ἡ ἀγάπη προσκυνητῶν καί μοναχῶν ἦταν παροῦσα στίς λίγες κι ὀλιγόωρες ἐξόδους μας ἀπό τό μοναστήρι – ἦταν «Βασιλειοκετρική», ὅπως μᾶς εἶχε ξεκαθαρίσει, ἡ ἐπίσκεψή μας καί κανείς δέν δυσφόρησε μέ αὐτό. Προσκυνησαμε στό Πρωτάτο τήν Παναγιά καί κάναμε καί μιά σύντομη ἐπίσκεψη στήν πλησιόχωρη Ἱ. Μ. Σταυρονικήτα.

Τό πρωί πού φύγαμε ἀπό τήν Ἱ. Μ. Ἰβήρων περίσσευε ἡ συγκίνηση καί ἡ ἀμήχανη προσπάθεια νά τήν κρῦψουμε ὁ ἓνας ἀπό τόν ἄλλον. Ὑποσχεθήκαμε στόν Γιανναρά ὅτι θά ξαναπᾶμε ὅλοι μαζί στό Ἅγιο Ὅρος. Κούνησε καταφατικά τό κεφάλι του χωρίς νά μιλήσει.

Ἄν καταφέρουμε οἱ ἐπίλοιποι νά ξαναπᾶμε, δέν θά εἴμαστε καθόλου περίλυποι. Εἶμαι σίγουρος –καί τό γράφω χωρίς καμιά συναισθηματική φόρτιση αὐτό– ὅτι θά εἶναι μαζί μας.

ΓΙΑ ΤΟΝ ΓΙΑΝΝΑΡΑ ΤΗΣ ΝΙΟΤΗΣ ΜΑΣ

Ὁ νεκρὸς βρίσκεται στὰ
χέρια τοῦ Δημιουργοῦ του
καὶ ἀναπαύεται.

Ἀρχιμ. Βασίλειος,
Ἀποτυπώματα, Ἰ. Μονὴ Ἰβήρων
2024, 24.

Ἐξι χρόνια μεγαλύτερός μου ὁ Ἀθηναῖος Χρῆστος (1935 καὶ 1941 ἀντίστοιχα. Γυμνασιόπαιδο ἀκόμα, θυμᾶμαι νὰ μᾶς ἐπισκέπτεται στὸ σπίτι στὴ γενέτειρά μου Χαλκίδα (Βώκου 31) μετὸν Βασίλειο Γοντικάκη (νῦν Ἀρχιμανδρίτη Ἰβηρίτη) καὶ τὰ μεγαλύτερα ἀδελφία μου Νίκο καὶ Γιάννη, πού ἦσαν σύνοικοι στὸ οἰκοτροφεῖο τῆς ὀργάνωσης Ζωή (ὁδὸς Τσόχα - Ἀμπελόκηποι). Τὸ 1959 μετακομίσαμε στὴν Ἀθήνα καὶ βρεθήκαμε σχεδὸν γείτονες: Ἐκεῖνος στὸ πατρικό του (Σπάρτης 9), λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴν Πλατεῖα Ἀμερικῆς, ἐμεῖς λίγο πιὸ πάνω ἀπὸ τὴν πλατεῖα (Τενέδου 26).

Βρισκόμαστε στὸ 1960/1961, ὁ Χρῆστος πτυχιούχος τῆς Θεολογίας, ἡ ταπεινότητά μου φοιτητῆς τῆς Φιλοσοφικῆς. Κρίσιμα τὰ χρόνια 1960-1967 – θυμίζω: ἀνένδοτος ἀγώνας, 1-1-4 γιὰ τὴν Παιδεία, ἄνοδος τῆς Ἀριστερᾶς, δολοφονία Λαμπράκη, κοινοβουλευτικὸ χάος, ἐπτάχρονη δικτατορία τῶν συνταγματαρχῶν. Θολὴ καὶ ἡ κατάσταση στὰ ἐκκλησιαστικά πράγματα: ἀκυρώσεις ἀρχιεπισκοπικῶν ἐκλογῶν, πλαστὲς παραιτήσεις προκαθημένων, σχίσμα στὴν Ἀδελφότητα τῆς Ζωῆς, παρακμὴ τῆς χριστιανικῆς φοιτητικῆς νεολαίας (ΧΦΕ), ἐκκλησιαστικὴ ψευδο-κάθαρση Ἱερωνύμου Α΄ ὑπὸ τὴ χούντα κ.ἄ. Παράλληλα, πρὶν τὴ δικτατορία μιὰ πρωτόγνωρη ἀνθησις στὶς τέχνες καὶ στὰ γράμματα. Ἐδῶ εἰσορμᾶ στὸν δημόσιο στίβο ὁ ἤδη ὠρμος Γιανναρᾶς.

Οἱ μελετητὲς τοῦ ἔργου του ἀρχίζουν συνήθως μετὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ *Σύνορο* (1964-ἀρχὲς 1967, τεύχη 12), παραλείποντας νὰ μνημονεύσουν ὅτι τοῦτο ἦταν συνέχιση τῆς νεανικῆς *Σκαπάνης* (1961-1963, τεύχη 28)· ἐντεῦθεν καὶ ἡ ιδιόμορφη ἀρίθμησή του (τεύχη 29-40). Στὸ τελευταῖο τεύχος τῆς *Σκαπάνης* (Χριστούγεννα 1963) γίνεται λόγος γιὰ τὴ διακοπὴ τῆς λόγω ἀδιαφορίας τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ. Τρεῖς μῆνες ἀργότερα (Ἄνοιξη 1964) ἐμφανίζεται τὸ νέο περιοδικό, πού ἡ ἔκδοσή του ἔγινε κατορθωτὴ μετὰ ἀπὸ ἐπίμονες παροτρύνσεις φίλων τῆς *Σκαπάνης*, ὅπως ἐξηγεῖται στὸν πρόλογο τοῦ τεύχους. Ἡ νεανικὴ δοκιμὴ ὁδήγησε τελικὰ σὲ ὠριμο ἔργο, στὸν Γιανναρᾶ τοῦ Χάϊντεγκερ καὶ τῶν ἀρεοπαγιτικῶν συγγραφεῶν.

Τὴ *Σκαπάνη* τὴν ἀγκαλιάσαμε ὅλα τὰ ἀδελφία: ὁ μετέπειτα παπδιαμαντολόγος Νίκος ἐκεῖ ἔκανε ἀπὸ τὴν Κύπρο τὴν πρώτη του ἐμφάνιση ὡς ποιητῆς· ὁ μακαρισθεὶς δικηγόρος Γιάννης κάνει μιὰ παροδικὴ ἐμφάνιση ὡς ἐπιστολογράφος [τχ. 7] καὶ διηγηματογράφος [τχ. 12]· φανατικὸς ἀναγνώστης ἐγὼ καὶ ὑπερασπιστῆς τῆς στὰ φοιτητικὰ ἀμφιθέατρα. Περιοδικὸ ἐξαιρετικὰ ζωντανό, καλοτυπωμένο, μοντέρνο σὲ γραμμὴ, ἄνοιγε καινούργιους ὀρίζοντες γιὰ ὅλα τὰ θέματα (κοινωνικά, θεολογικά/ἐκκλησιαστικά, πολιτιστικά), μετὰ σημαντικὴ, διόλου συμβατικὴ εἰκονογράφηση. Ἀπὸ τὶς στήλες τῆς ἀναδείχθηκαν γνωστὰ ἀργότερα ὀνόματα (Καίτη Χιωτέλλη, Τάσος Ζαννῆς, Ἀπ. Ἀλεξανδρίδης, Ν. Μοσχονᾶς, Ἄνδρ. Ἀγγελάκης κ.ἄ.π.). Τυπικὰ τὸ ἐξέδιδαν καὶ εἶχαν τὴν εὐθύνη οἱ *Ἀκτίνες* (ἐπιστημονικὴ ἔνωση τῆς Ζωῆς), οὐσιαστικὰ ἀρχισυντάκτης καὶ ὑπεύθυνος ἦταν ὁ Γιανναρᾶς. Ἦταν ἐπόμενο ἕνα τόσο ζωντανὸ περιοδικό, διόλου εὐσεβιστικὸ ἢ «καθωσπρέπει», ρηξικέλευθο γιὰ τὴν ἐποχὴ του, νὰ

συναντήσῃ σκληρὴ ἀντίδραση ἀπὸ τὴν Ἀριστερά (π.χ. περιοδ. *Πανσπουδαστικὴ*) ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς θρησκευτικὲς ὀργανώσεις.

Ἡ σκοποθεσία τοῦ συνεχιστῆ τῆς *Σκαπάνης*, τοῦ *Συνόρου*, ἦταν διαφορετικὴ: Τὸ ἐνδιέφερε κυρίως ὁ πνευματικὸς στίβος, ἡ σοβαρὴ ἀντίκρουση ἀντιχριστιανικῶν θέσεων, ἡ βαθύτερη ἐξοικείωση μετὰ τὴν Ὀρθοδοξία καὶ τὰ σύγχρονα φιλοσοφικὰ ρεύματα. Εἰκάζω (δὲν εἶμαι βέβαιος ὅτι δὲν ἔχει γραφεῖ κιόλας ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Χρῆστο), ὅτι ὑπόρρητος στόχος ἦταν νὰ ὑπάρξει ἀντίλογος στὸ περιοδικὸ *Ἐποχὲς* τοῦ συγκροτήματος Λαμπράκη (1963-1967), πού κύρια γραμμὴ του ἦταν ἡ διάδοση τῶν ἐκλαϊκευμένων ἰδεῶν καὶ ἰδεωδῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ στὴν Ἑλλάδα. Τὰ δύο περιοδικὰ διέκοψαν ὀριστικὰ τὴν ἔκδοσή τους μετὰ τὴν ἔναρξη τῆς δικτατορίας (Ἀπρίλιος 1967). Ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα (1982 κ.ἑξ.) ἡ *Σύναξη* τοῦ ἀείμνηστου Παναγιώτη Νέλλα ἤλθε νὰ συμπληρώσῃ τὸ κενὸ τοῦ *Συνόρου*.

Σὲ σχέση μετὰ τὴ *Σκαπάνη* τὸ *Σύνορο* δὲν ἦταν περιοδικὸ ποικίλης ὕλης ἀλλὰ κυρίως μονοθεματικὸ. Τὰ μεγάλα του ἀφιερῶματα μετὰ τὶς ἐκλεκτὲς συνεργασίες ἄφησαν ἐποχὴ καὶ παραμένουν βασικὰ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΓΙΑΝΝΑΡΑ ΤΗΣ ΝΙΟΤΗΣ ΜΑΣ

και σήμερα. Τα δύο πρώτα τεύχη (29, 30) είναι διερευνητικά, χωρίς κεντρικό θέμα. Αξίζει να θυμηθούμε τα επόμενα δέκα, σημαντικά και σήμερα, αφιερώματα:

- (31): Όρθοδοξία και μαρξισμός.
 (32): Η όρθοδοξη σκέψη για τη μοντέρνα τέχνη.
 (33): Το ανθρώπινο σώμα από όρθοδοξη σκοπιά.
 (34): Έρωσ και γάμος.
 (35): Η άθεϊα στο σύγχρονο κόσμο.
 (36): Εικόνα και εικονισμός.
 (37): Η Όρθοδοξία σ' ένα μεταβαλλόμενο κόσμο.
 (38): Η Όρθοδοξία και ο έθνικισμός.
 (39): Όρθοδοξία και νεοελληνική ζωή.
 (40): Όρθοδοξία και πολιτική.

Πολλές από τις μελέτες αυτές παρουσιάστηκαν και ως αυτότελη βιβλία μετά από σχετική αναθεώρηση. Έκει κλήθηκα από τον Χρήστο να αναμεταφράσω άρθρο του Φίλιππου Σέρραρντ σχετικά με τον γάμο – ή πρώτη μου, μάλλον, επαφή με γραπτά του πολυφίλητου, κεκοιμημένου κυρ-Φίλιππου (1922-1995). Την ίδια χρονιά (1971) μου ανατέθηκε να ελέγξω ένα έκτεταμένο κεφάλαιο του ίδιου συγγραφέα από τα *Δοκίμια για το Νέο Ελληνισμό*, θήνα 1971.

Ίσως παραβιάζω ανοιχτές ήδη πόρτες, αλλά πιστεύω πως η ψηφιοποίηση και των δύο περιοδικών θα ήταν διδακτική για το σημερινό στίγμα του Έλληνισμού.

Άσφαλως δεν ενδιαφέρουν τον αναγνώστη προσωπικές πτυχές της σχέσης μου με τον Χρήστο, ωστόσο κάποια γεγονότα είναι χαρακτηριστικά των διαθέσεων ομοτέχνων του απέναντί του αλλά και για την επίδραση στη ζωή μας.

Το 2002 είχα εκλεγεί Κοσμήτορας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κύπρου και παραιτήθηκα μετά από μόλις έξι μήνες θητεία. Συνάδελφός μου, που κρίθηκε ομοφώνως αρνητικά για ανέλιξη από πενταμελή, διεθνή Έπιτροπή κρίσεως με πρόεδρο τον Γιανναρά, έξετράπη σε τέτοιο όχητο ύβρεων έναντι και των δύο μας, που θεώρησα καθήκον μου να διαμαρτυρηθώ για ανεπίτρεπτη παραβίαση της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, χωρίς να λαμβάνω καμμία απάντηση από τους ιθύνοντες του πανεπιστημίου! Το πλήγμα ήταν βέβαια όδυνηρό και για τον Χρήστο, που για πολύ καιρό δεν ήθελε σχέσεις με το Πανεπιστήμιο Κύπρου. Η συνέχεια δόθηκε στα δικαστήρια – ένα εξάχρονο μαρτύριο, που έληξε με άμοιβαία παραιτήση από τη συνέχιση της δίκης. Είλικρινά εύχομαι ο αντίδικός μας (Καθηγητής σε έλλαδικό πανεπιστήμιο) να συνεύχεται τώρα υπέρ αναπαύσεως του κριτή του!

Το ακαδημαϊκό έτος 2005/2006 ή Θεολογική Σχολή του ΕΚΠΑ δια του Κοσμήτορά της, μακαριστού Πρωτοπρεσβυτέρου Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ, μου έκανε τιμητική πρόταση μετάκλησης για να διδάξω εκεί Χριστιανική Αρχαιολογία, παρόλο που δεν διαθέτω πτυχίο Θεολογίας. Δέχτηκα την πρόταση και υπέβαλα τον φάκελό μου. Ο άείμνηστος π. Γεώργιος ήταν απόλυτα θετικός και έλπριζε σε θετική έκβαση, όπως και μερικοί γνωστοί μου καθηγητές του Τμήματος. Η διαδικασία άργοῦσε και έρώτησα τον Κοσμήτορα εάν συνέβαινε κάτι. Με μεγάλη στενοχώρια του μου απάντησε ότι η πρόταση είχε άπορριφθει, διότι ... ήμουν στενός φίλος του «αίρετικού» Γιανναρά, στον οποίο μάλιστα είχα αφιερώσει και

έργασίες μου! Τοῦ απάντησα ότι θεωροῦσα τιμητική την απόφασή τους και ότι δεν έπρόκειτο να προδώσω τη φίλία μου με τον Χρήστο για χάρη της μετάκλησής μου! Πολλά χρόνια άργότερα έμελλε ή ίδια Σχολή να άνακηρύξει τον Γιανναρά έπίτιμο διδάκτορά της.

Δέν είμαι άρμόδιος να κρίνω την πολυσχιδή και όγκώδη πνευματική παραγωγή του κεκοιμημένου. Πολλοί περιορίζονται να κρίνουν και να κατακρίνουν τον Γιανναρά με βάση τις πολυάριθμες έπιφυλλίδες του στο *Βήμα* και στη συνέχεια στην *Καθημερινή* μέχρι πρόσφατα. Δέν θα ήθελα να άρνηθώ ότι κάποιες φορές δυσφοροῦσα και έγω με τους όξεις, προσωπικούς χαρακτηρισμούς του ή με παρακινδυνευμένες τοποθετήσεις του. Η διαφορά μας με τους παθιασμένους έπικριτές του είναι ότι προσπαθοῦσα να έχω πιό σφαιρική εικόνα του όλου έργου του και ότι άσπάζομαι τις βασικές θέσεις του για την Όρθοδοξία και τον Έλληνισμό· οί λιβελλογραφούντες έναντιον του συνήθως πάσχουν είτε από άνίατο, τυφλό άριστερισμό, είτε – άκόμη χειρότερα! – από ψευδο-μόρφωση δωδεκαθεϊστών «Έλληναράδων».

Για το άταλάντευτο του ήθους του μπορώ πλέον να άποκαλύψω κάτι που εκμυστηρεύθηκε σε στενό κύκλο πολλά χρόνια πριν. Μετά την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην έξουσία και την έγκληματική καθιέρωση του μονοτονικού, συγκλήθηκε από δημοσιογραφικό παράγοντα της εποχής σύσκεψη έν κρυπτῶ, στην όποία εκλήθη και ο ίδιος, για να εισηγηθουν στην κυβέρνηση άντικατάσταση του έλληνικού άλφαβήτου με το λατινικό! Ο Χρήστος άποχώρησε από τη σύσκεψη, εκτιθέμενος φυσικά στη μήνιν των ύπολοιπων και κομμένος πλέον από συνεργάτης. Συχνά διεκήρυσσε, πως τον φόβιζαν περισσότερο οί φιλελεύθεροι Διαφωτιστές της Δεξιάς, παρά οί Άριστεροί! Δέν έπαληθεύεται όλότελα ο φόβος του στις μέρες μας; Τρανή άπόδειξη: όλοσχερης άφωνία της έλληνώνυμης σημερινής κυβέρνησης για τον θάνατό του και καθολική άπουσία από την άνδημη κηδεία του!...

Ποιά θα είναι μελλοντικά ή θέση του Γιανναρά στα νεοελληνικά γράμματα της Θεολογίας, της Φιλοσοφίας, της Κοινωνιολογίας, του Πολιτισμού; Προσωπικά βλέπω έναν ευδιάκριτο μίτο, που από τον Δημήτρη Πικιώνη, τον Γιώργο Θεοτοκά, τον Δημήτρη Κουτρομπή, τον Ζήσιμο Λορεντζάτο καταλήγει στον Χρήστο – μιá άκέραη, άνθεκτική σύνθεση στο έλληνορθόδοξο άνθηο του σύγχρονου Έλληνισμού.

Προσωπική μου πίστη είναι, ότι ή μέρα του θανάτου καθενός μας δέν είναι ένα «τυχαίο» συμβάν, ότι δηλαδή, κατά κάποιο τρόπο, έμπεριέχει μυστικές προσδοκίες μας. Ο Χρήστος κοιμήθηκε στις 24 Αυγούστου, μέρα που τιμούμε τη μνήμη του άγίου ιερομάρτυρα Κοσμά του Αίτωλου (+1779), Διδασκάλου και Φωτιστή του Γένους. Ο έπόμενος, 19ος αιώνας, άνέδειξε τον Κωνσταντίνο Οικονόμο τον έξ Οικονόμων (+1857). Στον 20ό αιώνα, άνάμεσα ίσως σε άλλους, θαρρώ δικαιούται μιá τέτοια θέση ο Χρήστος Γιανναράς!

Έντιμε φίλε και Διδάσκαλε,
 ζεις ές άει έν Χώρα Ζώντων!

Δημήτριος Δ. Τριανταφυλλόπουλος
 Όμότ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Κύπρου

Νήφοντας ο κελλιότης

Χρήστος Γιανναράς

(άνωνυμο συναζάρι)

Όταν πέθανε ο πατέρας του ο Πορφύρης ήτανε δώδεκα χρονώ. Είδε πού φέρανε από το χωράφι το ξυλιασμένο κορμί, τυλιγμένο σε μια κουβέρτα. Μαζεύτηκε το χωριό, είπανε πώς τον χτύπησε το μουλάρι στα νεφρά.

Η μάνα του Πορφύρη είχε όχτω παιδιά. Έκλαψε τον σκοτωμένο μέρες και νύχτες - όσο μπορούν να κλάψουν δυο μάτια ανθρώπινα. Ύστερα ήρθε ο παπàs στο σπίτι, να κουβεντιάσουν με τη μάνα για τα παιδιά. Είπανε, να κρατήσει ή χήρα τα μισά, τ' άλλα μισά να βρούν άλλοψωμί.

Ο παπàs έστειλε τα δυο μεγάλα αγόρια στη χώρα, στη δουλειά του Δεσπότη. Ίσως αργότερα να πήγαιναν και στο σχολειό. Τη μικρή αδερφούλα, τη Λενίτσα, ένα σγουρόμαλλο αγριμάκι, το πήρε ή αδερφή του μακαρίτη, στο διπλανό χωριό. Και για τον Πορφύρη, αποφάσισαν να πάει λίγα χρόνια στο Όρος, στον αδερφό της μάνας, τον καλόγερο κι αργότερα αν θέλει να γίνει παπàs.

Έτσι ξεκίνησε ο Πορφύρης για το Όρος. Η μάνα έτοιμάσε ένα μπογαλάκι ρούχα και λίγο παξιμάδι για το δρόμο. Φίλησε τον Πορφύρη κι ο Πορφύρης έκλαιγε. Έκλαιγε κι ή μάνα, γιατί αυτός ο γιός ήταν ο πιο αγαπημένος. Ύστερα ο παπàs τον πήγε στην Αρναία - δέν ήταν μακριά. Βρήκε μια συντροφιά προσκυνητές και τους παράδωσε τον Πορφύρη.

Ο δρόμος για το Όρος πήγαινε τότε από την ξηρά κι ήταν λιθόστρωτος, από την Ίερισσό στη Λαύρα. Ο Πορφύρης χάζευε τα δάση, τη θάλασσα κι' όταν έφτασαν στο Όρος θαύμαζε τα μεγάλα μοναστήρια και τις εκκλησιές.

Αλλά ο θεϊός του, ο καλόγερος, δέν ήταν σε μοναστήρι, ήταν από τους αυστηρούς και ζούσε στην έρημο. Όταν κάποτε έφτασε ο Πορφύρης ως εκεί, είδε ένα δίπατο καλύβι, χτισμένο άκρη στο βράχο. Μπροστά γκρεμός, στο πλάι γκρεμός, μόνο στο πίσω μέρος είχε μονοπάτι. Ο γέροντας τον έστησε μπροστά του, τον κοίταξε ίσα στα μάτια, είπε πώς μοιάζει του πατέρα του. Είδε και το παιδί τον γέροντα, πού έμοιαζε της μάνας έτσι ψηλός, με ρουφηγμένο πρόσωπο και μεγάλη γενειάδα. Ήταν κι ένας διάκος, ύποταχτικός, στο καλύβι. Στρώσανε στον Πορφύρη για να κοιμηθεί, μία κουρελού για στρώμα και δυο κουβέρτες για σκέπασμα. Ήρθε ή νύχτα και το παιδί φοβότανε, τόση έρημιά στον τόπο και τόσο σκοτάδι. Έπιασε να κλαίει κρυφά, μέχρι πού αποκοιμήθηκε.

Έτσι ο Πορφύρης μπήκε στη ζωή των καλόγερων. Του φόρε-

σαν ένα ρασάκι κι ένα σκουφο. Έμεινε ακούρευτος κι όταν τρίχωσε το πρόσωπό του άρχισε να φτιάχνει γένη. Έμαθε όλες τις δουλειές και τις έκανε πρόθυμα. Άναβε τη φωτιά, ψευτομαγέρευε, έφερνε νερό, μάζευε και το βρόχινο.

Στο καλύβι του γέροντα δέν κοιμόντουσαν τη νύχτα. Όταν σκοτεινίαζε, ο καθένας στο κελλι του έλεγε την εύχή του Ίησου. μετρώντας τους κόμπους στο κομποσκοίνι. Ο γέροντας δίδαξε και το παιδί να λέει την εύχή. Τέσσερις ώρες από τη δύση του ήλιου, διάβαζαν τα γράμματα. Τελείωναν με την πρώτη αύγη. Ύστερα αναπαύονταν λίγες ώρες. Τη μέρα πελέκαγαν μικρούς ξύλινους σταυρούς και φρόντιζαν δυο μέτρα περιβολάκι με κουκιά και δυο μυγδαλιές. Μαγέρευαν κουκιά, ρεβύθια και στις γιορτές κανένα ψάρι από τη θάλασσα.

Τα χρόνια περνούσαν κι ο Πορφύρης δέν έδειξε ποτέ κόπο ή αντίρρηση. -Έλα εδώ Πορφύρη! -Εύλογείτε γέροντα. -Τρέξε εκεί Πορφύρη! -Εύλογείτε γέροντα. Το πρόσωπό του στέγνωσε και σοβάρεψε, σα να μην ήταν πρόσωπο παιδιού. Οί αναμνήσεις απομεναν μέσα του μάκρυνες, λίγο τη μάνα του θυμόταν, άλλη γυναίκα δέν ήξερε, αυτήν και την Κυρία Θεοτόκο, και συχνά κοιτάζοντας την εικόνα τις μπερδευε. Άνθρωπος κοσμικός δέν έφτασε ποτέ στο καλύβι, ούτε ξυλοκόπος, μόνο τους καλόγερους έβλεπε στο πέρα κονάκι, όταν πήγαινε τους σταυρούς κι έπαιρνε τρόφιμα.

Έτσι έγινε είκοσι χρονώ ο Πορφύρης κι ο γέροντας είπε πώς είναι καιρός να πάρει τη δωρεά του μεγάλου και άγγελικού σχήματος. Τον κάνανε λοιπόν μοναχό, μεγαλόσχημο. Του άλλαξαν το όνομα, τον είπανε Νήφωνα. Ο Πορφύρης απόμεινε μέσα στις αναμνήσεις μαζί με τη μορφή της μάνας και το κορμί του πατέρα τυλιγμένο στην κουβέρτα. Άλλο τίποτα δέν άλλαξε στη ζωή του, μόνο πού φόρεσε τα σημάδια του μεγαλόσχημου Ι(ησοῦς, Χ(ριστός) ΝΙ(κά), στη μέση ένας σταυρός πάνω στο κρανίο του Άδάμ. Τ(ούτο) Σ(ημεῖον) Φ(οβερόν) Δ(αίμοσι).

Στην άκρη του βράχου οί μέρες κι οί νύχτες κυλούσαν καθώς το βρόχινο νερό. Ο γέροντας κατάπεσε, σέρνονταν το βήμα του κι ή φωνή αδυνατίσε. Τότε ήταν πού έφτασε στο καλύβι ο πρώτος άνθρωπος από τον κόσμο, ένας αρχιμανδρίτης, πρωτοσύγκελλος, με σιδερωμένο ράσο κι άσπρα μανικέτια. Τον κέρασαν σῦκα και ρακί. Έμεινε μαζί τους και στην άγρυπνία. Το πρωί ξεμοναχίασε το Νήφωνα, ρωτούσε τα χρόνια του και τα γράμματα πού ξέρει. -Να τον πάρω στην πόλη; είπε στο γέροντα. Θα πάει στη Σχολή να βγει κληρικός. - Ό,τι πεϊ μονάχος του, απάντησε ο γέροντας. Κι ο Νήφοντας είπε όχι, χωρίς κι ο ίδιος να ξέρη γιατί, μόνο πού είπε "όχι".

Δέν πέρασαν μέρες πολλές και κάποια νύχτα ο γέροντας άφησε στη μέση την άγρυπνία του. Ξάπλωσε στα στρωσίδια κι όταν

Νήφοντας ο κελλιότης

Ο ήλιος ψήλωσε τὸ πρόσωπό του ἦταν λευκό, σὰν τὴ γενειάδα του. Δὲ σάλεψε. Ἦρθε ὁ παπὰς ἀπὸ τὴ σκῆτη, τὸν δίπλωσαν στὸ ράσο, τὸν ἔρραψαν μέσα στὸ ράσο, καὶ τὸν ἀπόθεσαν στὴ ρίζα τῆς μυγδαλιάς, δίπλα στὸ περιβολάκι. Ὁ Νήφοντας μάζεψε ἀγριολούλουδα καὶ στόλισε τὸ σταυρό. Ἐφτιαξε κι ἕνα καντύλι γιὰ τὸν τάφο μὲ τὸ περισσευούμενο ποτήρι τοῦ γέροντα.

Ὁ καινούργιος γέροντας ἦτανε δύστροπος, εἶχε ρευματισμούς καὶ θύμωνε, τάβαζε μὲ τὸ Νήφωνα. Ὁ Νήφοντας δὲν ἦταν πιά παιδί, μὰ δὲ γύρισε ποτὲ λέξη στὸ γέροντα. Πέρασαν οἱ δύο τους δέκα χρόνια ζωῆς. Στὸ τέλος τῶν δέκα χρόνων ἦρθε ὁ δεύτερος ἐπισκέπτης στὸ καλύβι. Ἦταν ὁ ἀδερφὸς τοῦ Νήφωνα, εἶχε γίνει στὴν πόλη παπὰς. Ὁ Νήφοντας τοῦ φίλησε τὸ χέρι κι ἐκεῖνος τὸν φίλησε στὸ μέτωπο. Ἦταν παντρεμένος, εἶχε καὶ τρία παιδιά. Τοῦ εἶπε γιὰ τὴ μάνα, ποὺ εἶχε πεθάνει πρὶν πέντε χρόνια. Τοῦ εἶπε καὶ γιὰ τὴν ἀδερφοῦλα, τὴ μικρὴ μικρὴ, τὴ Βάγγω, ποὺ εἶχε πεθάνει μὲ τὸ Δάγκειο. Ἡ Λενίτσα ἦταν παντρεμένη στὸ χωριό, ὁ ἄλλος ἀδερφὸς βγῆκε γιατρὸς καὶ ζοῦσε στὴν πόλη, ἔμεναν κι ἄλλοι δύο, οἱ πιὸ μικροί, ποὺ τελείωναν τώρα τὸ γυμνάσιο. Ὁ Νήφοντας χάραξε στὴ μέση ἕνα χαρτί. Ἐγραψε στὴ μιὰ τοὺς ζῶντες, στὴν ἄλλη τοὺς τεθνεῶτες. Ἐβαλε πρῶτο τὸν γέροντα, ὕστερα τὸν πατέρα, τὴ μάνα καὶ τὴ μικρὴ Εὐαγγελία. Μὰ καὶ οἱ ζῶντες ἦταν στὴ μνήμη του τόσο μακρινοί, συχνὰ δὲ μπορούσε νὰ τοὺς ξεχωρίσει μεσ' στὴ σκέψη του.

Ἦστερα κι ἀπ' αὐτὰ ὁ Νήφοντας πῆρε εὐχὴ ἀπὸ τὸ γέροντα νὰ φύγει γιὰ τὰ Καρούλια. Εἶχε πεθάνει ἕνας ρῶσος ἀσκητῆς κι ὁ Νήφοντας πῆρε τὸ κελλάκι του. Ἦταν χτισμένο καταμεσῆς στὸν κατακόρυφο βράχο, στὸ κοίλωμα μιᾶς σπηλιάς. Ἐκεῖ ἔζησε τὰ ὑπόλοιπα χρόνια του ὁ Νήφοντας. Κατέβαινε τὸ βράχο κρατημένος ἀπὸ τὴν ἀλυσίδα, πατώντας σ' ἀσήμαντες προεξοχές τῆς πέτρας, πάνω ἀπ' τὴ θάλασσα. Τὸ κελλί εἶχε μιὰ πορτούλα στὸ πλάγι, μπροστὰ ἕνα παραθύρι, τὸ ἄνοιγες κι ἔχασκε ἀπὸ κάτω τὸ χάος τοῦ γκρεμοῦ. Τὸ χειμῶνα ἢ θάλασσα βόγκαγε σὰν πληγωμένο θεριό. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα τὰ χρόνια δὲ μετριοῦνται. Ὁ Νήφοντας ἦταν λευκός, κατάλευκος κι ὀλοένα περσότερο κυρτωμένος. Οἱ νύχτες κυλοῦσαν ἄγρυπνες κι οἱ μέρες κουραστικές. Τώρα σκάλιζε λιγώτερους σταυρούς,

ἔτρωγε λιγώτερο παξιμάδι καὶ τὰ κουκιά δὲν τάβραζε στὴ φωτιά, μόνο ποὺ τὰ μούσκευε γιὰ νὰ ξεφλουδίζουν. Μάζευε τὴ βροχὴ μὲ τὸ λούκι σ' ἕνα πιθάρι καὶ τὸ νερὸ εὐωδίαζε σὰν ἁγιασμός. Τὸ πρόσωπο τοῦ γέροντα ἦταν ἤρεμο κι ἐνοιωθε χαρούμενος, ὅσο ποτὲ ἄλλοτε δὲν εἶχε νοιώσει στὴ ζωὴ. Τὴν

Κυριακὴ σκαρφάλωνε στὸ βράχο, ν' ἀνέβει στὰ Κατουνάκια νὰ λειτουργηθεῖ, νὰ κοινωνήσει. Τὶς ἄλλες μέρες διάβαζε μόνος του τὰ γράμματα, ὅπως πάντα. Ἐλεγε καὶ τὴν εὐχὴ, ἀσταμάτητα. Τὰ καράβια περνοῦσαν ἀλάργα, μὰ δὲν ἔξερε νὰ φανταστεῖ τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἀνθρώπους, μόνο ποὺ ἔκανε τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ στὰ καράβια ποὺ περνοῦσαν, νάχουν ταξίδι καλό.

Εἶχε ἀκόμα κι ἐκεῖνο τὸ χαρτί μὲ τοὺς ζῶντες καὶ τοὺς τεθνεῶτες καρφωμένο κάτω ἀπὸ τὶς εἰκόνες του. Μόνο ποὺ τώρα δὲ μπορούσε νὰ ξέρη πιά πόσοι ἀπὸ τοὺς ἀγαπημένους ζοῦν καὶ πόσοι ἔφυγαν. Γι' αὐτὸν ἦτανε ὅλοι ζωντανοὶ καὶ τοὺς μνημόνευε στοὺς ζῶντες. Ἀκόμα καὶ τὸν πατέρα του ποὺ τὸν εἶδε τυλιγμένο στὴν κουβέρτα, ἀκόμα καὶ τὸ γέροντα, ποὺ τὸν ἔθαψε μὲ τὰ χέρια του.

Ὁ Νήφοντας ἔφυγε τὴ Λαμπρή.

Εἶχε ἀνεβεῖ στὰ Κατουνάκια νὰ λειτουργηθεῖ. Ἐστησε τὴ λαμπάδα του ἀναμμένη στὸ στασίδι, προχώρησε στὸ ἅγιο Βῆμα καὶ κοινωνήσε. Ἦστερα γύρισε στὸ στασίδι, σταύρωσε τὰ χέρια κι ἔγειρε τὸ κεφάλι. Μερικοὶ εἶπαν πὼς τὸν εἶδαν νὰ χαμογελάει. Ἡ λαμπάδα ἔκαιγε δίπλα του. Οἱ μοναχοὶ τὸν σήκωσαν, τὸν ἔρραψαν στὸ ράσο του καὶ τὸν κατέβασαν στὰ Καρούλια. Λίγα μέτρα ἀπὸ τὸ κελλί του, σ' ἕνα μικρὸ κοίλωμα τοῦ βράχου, ἔσκαψαν καὶ τὸν ἀπόθεσαν ν' ἀναπαυτεῖ. Τὸν ἔβαλαν ἔτσι, σὰ νὰ κοιτάζει τὸ πέλαγο. Στὸ βράχο εἶχαν φυτρώσει ἀγριολούλουδα. Βρῆκαν μέσ' στὸ κελλί του καὶ τὸ σταυρὸ ἔτοιμο. Τὸν εἶχε φτιάξει ὁ ἴδιος «Νήφον μοναχὸς» ἔγραφε. Εἶχε χαράξει μόνος του τ' ὄνομά του στὰ δίπτυχα τῶν ζώντων.